

Teresa De Lauretis'in Düşüncesinde Queer Olmak ya da Eksantrik Bir Deneyim Olarak Öznellik

ZELİHA DİŞÇİ¹

¹Asst. Prof. Dr., Kafkas University, Dept. of Political Science and Public Administration

Özet

Bu çalışmanın amacı, Teresa De Lauretis'in düşüncesinde queer teorinin kuruluşu bağlamında deneyim ve öznellik meselesini açığa çıkarmaktır. Lauretis'e göre, queer olmak, heteronormatif düzeni, özdeşliği ve kimliği bozmaktır. Var olan normun sınırlarında, kurumların çatlaklarında inşa edilen bir süreçtir. Lauretis'in nasıl queer düşüncenin temellerini kurduğunu açığa çıkarmayı deneyen bu çalışma, öncelikle Lauretis'in cinsel fark düşüncesine yönelik eleştirisine değinir. Lauretis'in düşüncesinin bu eleştiri üzerinden kurulduğuna dikkat çeker. Ardından Lauretis'te queer teorinin temel iki unsuru olarak eksantrik özne ve deneyim meselesine değinir. Kelime anlamı acayip, tuhaf olan eksantrik kavramı dolayısıyla Lauretis bir yandan geleneksel özne anlayışını alt üst eden yeni bir öznellik fikrini kurarken diğer yandan cinsiyetin performatif niteliğine dikkat çeker. Bu nedenle bu çalışma, geleneksel özne kavrayışını alt üst eden, yani queer hale gelen eksantrik özneyi deneyim bağlamında ele alır. Sonuçta, Lauretis'in verili öznellik kipleri karşısında tuhaf kalma olarak "eksantrik" kavramını deneyim nosyonu ile birlikte düşünmesi sayesinde queer siyaseti kuramsallaştırma olanağı yakaladığını gösterir.

Anahtar Kelimeler: Heteronormatiflik, Cinsel Fark, Eksantrik Özne, Öznellik, Teresa De Lauretis

To Be Queer in Thought of Teresa De Lauretis or Subjectivity as an Eccentric Experience

Abstract

The purpose of this study is to reveal the question of experience and subjectivity in thought of Teresa De Lauretis in the context of the construction of queer theory. According to Lauretis, to be queer means breaking the heteronormative order and identity. It is a process which is established at the borders of the given norm and the cracks of institutions. This study, which attempts to reveal how Lauretis constructs the foundations of queer thought, first touches on Lauretis's critique of the idea of sexual difference. It points out that Lauretis's thought is established on the base of this critique. It then addresses the issue of eccentric subject and experience as the two main elements of queer theory in Lauretis. On the one hand, Lauretis overturns traditional understanding of subject through the concept of eccentric which amounts to weird, bizarre and founds a new idea of subjectivity. On the other hand, she draws attention to the performative nature of gender. For this reason, this study deals with the eccentric subject, which subverts traditional understanding of the subject, that is, becomes queer, in the context of experience. As a result, it shows that Lauretis had the opportunity to theorize the queer politics by considering the concept of "eccentric" as remaining strange against the given subjectivity modes with the notion of experience.

Keywords: Heteronormativity, Sexual Difference, Eccentric Subject, Subjectivity, Teresa De Lauretis

Corresponding Author / Sorumlu Yazar

ZELİHA DİŞCİ

Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kars-Türkiye

E-mail / E-posta

zelihad_1988@hotmail.com

Manuscript Received / Gönderim Tarihi

February 24, 2020 / 24 Şubat 2020

Revised Manuscript Accepted / Kabul Tarihi

May 15, 2020 / 15 Mayıs 2020

To Cite This Article / Kaynak Göster

Dışci, Z. (2020). Teresa De Lauretis'in düşüncesinde queer olmak ya da eksantrik bir deneyim olarak öznellik. *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, 11, 1-14.

Teresa De Lauretis'in Düşüncesinde Queer Olmak ya da Eksantrik Bir Deneyim Olarak Öznellik

Giriş

Bireylerin davranış ve etkinliklerini cinsiyetleri ekseninde sınıflandıran ayrımların yapaylığını ileri süren toplumsal cinsiyet nosyonu karşısında özcülük, bireylerin davranış biçimlerini biyolojiyi kullanarak gerekçelendirmek ister. Bu isteğin belirmesinde erkek ve kadın olma biçimlerinin ilkelerini belirleme ve temellendirme arzusu etkindir. Özcülük nosyonunun kökenindeki öz kavramı bir yandan “altta yatan fenomenin gerçekliği, mutlak varlık, öz”, diğer yandan “bir şeyin varlığını kuran, oluşturan şey; onun yoluyla kendisi olan şey” anlamına gelir (De Lauretis, 2007, s.185). Cinsiyetin doğadan/doğuştan gelen bir şey olduğunu ileri süren özcü tavır karşısında ikinci dalga feminizmiyle birlikte toplumsal cinsiyetin miras alınan, sabit bir kimlik olmak yerine belirli pratiklerin sonucu olduğu itirazı yükselir. Kimliğe ve kimliği yapılandıran bir unsur olarak toplumsal cinsiyete yönelik bu itirazdan beslenerek yükselen queer teori açısından toplumsal cinsiyet sosyal ve kültürel bir inşadır. Sınırları özenle çizilmiş, yapay kimlikler karşısında öznelğin deneyimselliğini vurgulayan queer teoriye göre, söz konusu deneyimle şekillenen cinsiyet mefhumu da akışkandır (Doan, 2015, s.153). Bu bakış açısı ekseninde 1990'ların başında değişkenliğe ve deneyime vurgu yaparak queer teorisinin temellerini atan düşünürlerin başında Teresa De Lauretis gelir. Öncelikle feminist film teorisini olan Lauretis, queeri 1990'da California Üniversitesi'nde düzenleyeceği konferansın adı olarak seçmesiyle literatürde kavramı ilk kullanan kişi olarak belirir. Aşılmaz bir sınır olarak yükselen toplumsal cinsiyet ideolojisini aşmada queer nosyonuna özel bir anlam atfederek onun kuramsal temellerini atar.

Queer olmayı heteronormatif düzenin ve özdeşliğin bozulması biçiminde tanımlayan Lauretis, queer terimini ilk kez gey ve lezbiyen cinsellikleri yeniden teorize etmek için önerir. Zira verili gey ve lezbiyen söyleminin bedenlerin ve yaşam biçimlerinin özgüllüğünü temsil etmedeki başarısızlığını fark eder (De Lauretis, 1991, s.iv-vii; Jagose, 1996, s.128). Bu özgüllüğü dile getiren bir kategori olarak queeri öne çıkarmayı seçer. Queer öznellikleri yapılandıran farkları ele alan queer teoriyle Lauretis'in amacı farkların siyasetini formüle etmektir (Cerculle/Duroux, 2009, s.139). Lauretis'e göre, özcü yazılarda tanımlanan kadının ya da erkeğin özü gerçek öz olmayıp nominaldir (De Lauretis, 2007, s.185). Patriarşinin tarihsel niteliğine

dikkat çeken Lauretis, onun değiştirilebilir oluşunu vurgular. Patriarşinin ve cinsiyet tahakkümünün değişme olanağını görebilmek için toplumsal cinsiyeti ve öznelliği maddi pratiklerin yanı sıra genel olarak deneyim nosyonuyla birlikte ele almak gerekir. Deneyimlemek, verili kimliklerin dışlama eğilimine dikkat çekmenin yanı sıra farklara açılan siyasetin anahtarı olarak queerleşmektir. Lauretis, verili kimliklere/özdeşliklere sarılmanın köktenci karakteri karşısında feminist pratiklerin var olan söylemsel ve sosyal alanların sınırlarında, kurumların çatlaklarında inşa edilebilir olduğunu düşünür (Cerculle/Duroux, 2009, s.140). Bu insanın nasıl olduğunu kavramak ve onun queer teoriyle olan bağlantısını ortaya koymak üzere bu çalışma öncelikle Lauretis'in cinsel fark düşüncesine yönelik eleştirisine ve buradan queer teoriyi nasıl temellendirdiğine odaklanacaktır. Ardından queer bir düşüncenin ve siyasetin olanağı olarak Lauretis'in düşüncesinde eksantrik özne nosyonuna eğilecektir. René Descartes ile temelleri atılan geleneksel [eril] özne kavrayışını alt üst eden, yani queer hale gelen eksantrik özneyi deneyim ve öznellik bağlamında ele alacaktır. Böylelikle Lauretis'in verili öznellik kipleri karşısında tuhaf kalış olarak "eksantrik" kavramına odaklanarak queer siyaseti kuramsallaştırma olanağı yakaladığını gösterecektir.

Cinsel Fark Problemi ve Queer Teorinin İnşası

1960'lı yıllardan itibaren temsil eleştirisinde, kültürel imge ve anlatıların yeniden okunmasında, öznellik ve metinsellik teorilerini sorgulamada merkezi olan cinsel fark düşüncesi çerçevesinde toplumsal cinsiyet nosyonu Lauretis'e göre, 1980'lerden itibaren feminist düşünceye zimmetli bir şey ve aynı zamanda bir sınırlama veya kısıt haline gelir. Zira cinsel fark, evrensel cinsiyet zıtlığı kavramsal yapısı içinde feminist eleştirel düşüncüyü sınırlar. Bu zıtlık, farklı varlık biçimlerini, örneğin kadınlar arası deneyimleri düşünmeyi zorlaştırır. Dahası toplumsal cinsiyette bir öznenin sadece cinsel fark yoluyla değil, dil ve kültürel temsiller yoluyla da kurulduğunu düşünen Lauretis, özneyi çoğul bir uzam olarak tahayyül eder (De Lauretis, 1987, s.2). Bedenleri iki cinsiyetle sınırlandırdığını ileri sürdüğü cinsel fark düşüncesi ise bu çoğulluğun oldukça kısıtlı bir kavranışı olarak belirir.

Lauretis'in çoğul bir uzam olarak gördüğü özne, insan varlığının kuruluşundan ayrı düşünülemez. Bu kuruluşun sonucu olarak her insanın sosyal, kültürel ve siyasal açıdan varlığa erişemediğine dikkat çeken Lauretis, toplumsal cinsiyet bağlamında kadının kuruluşunu düşünerek öznenin kavranış biçimini aydınlatmaya çalışır. Claude Lévi-Strauss'un Naked Man

isimli eseri üzerinden patriarşik sembolik düzende insan özneyi tanımlar. Düzenin dayandığı insan özne açısından kadınlar, eşi veya cinsel bileşeni temsil eder. Kadınlar aynı anda hem erkek gibidirler hem de değildirler. Kadın bir yandan insan varlığı olarak vardır, diğer yandan nesne konumunda olup yoktur. Kültürdeki ve toplumdaki özel işlevleri erkekler arasında mübadele edilmek ve dolaştırılmaktır. Onları mübadele eden ve dolaştıranlar ise erkeklerdir. Antropolojik bağlamda kadınlar insan varlıkları arasında, toplum içinde ve toplumlar arasında sosyal iletişimin aracı, nesnesi ve işaretidir (De Lauretis, 1984, s.160). Lévi-Strauss'un toplumsal uzamda kadının nesne konumunda da olsa gösterimini, yani kadının yokluğunu işaret edişi Lauretis'e göre, kadını insanlığa veya insanoğluna dahil eder. Bütün bu antropolojik anlatı içinde kadınlar, erkekler gibi olmasa da vardır. Toplumda var olan kadınlar buna rağmen erkeğe ikincil kalıp, varlığını erkek dolayımıyla kazanır.

Kadının erkek karşısındaki ikincil statüsü onu mutlak anlamda yoklukla işaretlemeye izin vermez. Farklı ilişkilerin kesişim alanı olarak feminizmin öznesi, toplumsal cinsiyet ideolojisinin hem içinde hem dışındadır: "Bu çift görüşün, bu bölünmenin, iki yüze çekişin belirişidir" (De Lauretis, 1987, s.10). Örneğin, kadın kavramını temsil, nesne ve temsilin daimî koşulu olarak görmek mümkün iken, o aynı zamanda uzlaşmaz kadınlar arasındaki sürekli patinajın da taşıyıcısı, çelişkili ve gerilimlidir. Temsilin içinde ve temsilden yoksun olan kadınlar toplumsal cinsiyet ideolojisinin hem içinde hem dışında paradoksal bir konumdadırlar (De Lauretis, 1987, s.20). Lauretis'ten önce kadının paradoksal konumuna "insanlık, erkektir" diyerek işaret eden Simon de Beauvoir'ın da belirttiği üzere, erkek kadını kendi içinde değil erkeğe nispetle tanımlar. Kadının otonom bir varlığı bulunmaz. Özne olarak mutlak bir konumdaki erkek karşısında kadın ötekidir (De Lauretis, 2007, s.153). Özne açısından öteki, onun varlığı için zorunludur, var olması gerekir. Fakat ötekine düşmanlık ilişkisi içinde var olan özne ötekini nesne konumunda tutar. Gerçekte özne konumundaki erkek, nesne konumundaki kadına bağlıdır. Bu durumda erkek karşısında kadın aynı anda erkek açısından özsel insan varlığı ve erkeğin radikal ötekisi olarak özsel olmayan insan varlığı biçiminde paradoksal bir konuma sahiptir (De Lauretis, 2007, s.153). Erkeğin temel arzusu olan kadın özsel olmayan bir durumun yükümlülüğü altındadır. Çocuklarına, eşine sahip olan erkek, sahip olduğu her şeye kendi adını vermek istiyor gibi görünür (Irigaray, 2006, s.31).

Kadını yoklukla işaretlediği için toplumsal cinsiyet rejiminin homojen bir yapıda olduğuna dikkat çeken cinsel fark düşüncesine göre, toplumda değerli olanı değersiz olandan ayırma gücüne sahip erkek, değerli saydığı her şey üzerinde tasarrufta bulunan öznedir. Toplum

içinde kadınların nesne pozisyonuna işaret eden ve cinsel fark kavramsallaştırmasının mimarı olan Luce Irigaray'ın söylediği gibi, "kadınlar somut gerçekliğin deneyimlenme yeri olmaya devam etseler de gerçekliğin örgütlenmesi işini ötekine bırakırlar" (2006, s.36). Bir diğer deyişle, erkekler arası kültürel dünya öteki cinsiyetin, yani kadının topluma yaptığı katkıları dışlar. Dişil beden farklılığını tanımak yerine onu kendi uzamından dışlar ve kendini hiyerarşik olarak kurar (Irigaray, 2006, s.47). Bu durum karşısında Irigaray çözümü tüm mübadele araçlarının ve dilin cinsiyetli boyutunun evriminde bulur (Irigaray, 2006, s.37). Onların evrimi yeniden yazılmalarının bir parçasıdır. Yeniden yazım ise farklılıklarının tanınmasını sağlayacak bir mücadele pratiğiyle mümkündür. Cinsel fark düşüncesine göre, erkekle aynı değerde olmayan kadının erkeğinkine eşdeğer öznel bir konum elde etmesi, farklılıklarının tanınmasını sağlamasından geçer: "İçlerindeki ötekine saygı göstererek ve aynı saygıyı toplumdaki isteyerek, kendilerini geçerli özneler, bir anne ve bir babanın kız çocukları olarak onaylamaları gerekir" (Irigaray, 2006, s.49). Toplumda erkekleşerek var olmak yerine dişil özneler cinsiyetlerini ve ait oldukları cinsel türü yüceltmelidir (Irigaray, 2006, s.74). Ancak bu sayede toplumu oluşturan her bir birey cinsiyetlerin hiyerarşik olmayan farklılığına saygı duymayı öğrenir. Herkes farklı ama değer açısından eşit haklara sahip olur (Irigaray, 2006, s.70).

Feministlerin cinsel fark düşüncesi eşliğinde toplumda olmasına rağmen değersiz görülen, yoklukla işaretlenen [kadın] bedenlerin paradoksal konumunu yerinden etmeye çalıştığını belirten Lauretis'e göre, feminizm, "kültürün eleştirel bir okumasıdır, sosyal metnin ve öznenin siyasal bir yorumudur, kültürümüzün 'efendi anlatılarının' yeniden yazımıdır" (1987, s.113). Fakat aynı anda nesne ve gösterge olan kadının paradoksuna işaret etmesine rağmen erkek kavramının yerine kadın kavramını koyup onu efendi gösteren haline getirme eğilimi içindeki feminizm de bu paradoksun tuzağına düşer. Bu durumu doğrudan cinsel fark düşüncesinde gözlemleyen ve cinsel fark düşüncesinin kendini verili temsillerle sınırladığını ileri süren Lauretis, bu düşünceyi tutucu bulur. Çünkü cinsel fark düşüncesi toplumsal cinsiyeti ve cinselliği erkek merkezli düşünmeyi sürdürür. Bu sebeple bir fark yaratamaz ve paradoksu yeniden üretir. Oysa Lauretis'e göre, ihtiyacımız olan bakış açısı, toplumsal cinsiyeti patriarkal sözleşmeyle dikte edilenden farklı bir şekilde tasavvur etmek ve yeniden kurmaktır. Bunun yolu ise toplumsal cinsiyeti ve cinselliği erkek merkezli referans çevresinin dışına çıkarmaktır.

İktidara dair kavrayışında Michel Foucault'dan etkilenen, iktidarın salt baskıcı olmadığını düşünen Lauretis, Foucault ile benzer bir şekilde, onu üretici olarak kavrar. Öznenin, ilişkilerinin ve konumlarının çoğulluğuna işaret eder. Özneyi anlamlandırmada işleyen nosyonların başında

gelen toplumsal cinsiyet, bir varlıkla diğer varlıklar arasında aidiyet ilişkisi kurar. Bu nedenle bireyden çok toplumsal bir ilişkiyi temsil eder (De Lauretis, 1987, s.5). Kişisel olanın politik olduğu önermesini hatırlatan Lauretis, artık sosyal gerçekliği iki alan üzerinden tahayyül edemeyeceğimizi belirtirken onun birkaç ilişkili sosyal ilişkiler kümesi olduğunu belirtir. Sosyal gerçeklikte iş, sınıf gibi aynı anda farklı ilişkiler bulunur. Bütün bu ilişkilerde toplumsal cinsiyet nosyonundan izler bulmak mümkündür. Paylaşımlar, iş bölümü hâkim toplumsal cinsiyet ideolojisi etrafında yapılır (De Lauretis, 1987, s.9). Bu nedenle feminizmin öznesi, salt cinsel fark veya özel olarak kadın nosyonu etrafında kavranamaz. Feminizmin öznesi, henüz belirli olmayan, açık ve bu sebeple de yapımı süren bir tanımlamadır (De Lauretis, 1987, s.10). Toplumsal cinsiyet sistemi içinde pratikler dolayısıyla kurulan özne aynı zamanda bu sisteme bela çıkarma gücündedir. Zira özne, bedensel sınırlar boyunca kurulup sınırlanır. Bu nedenle özne, toplumsal cinsiyet rejimini bozma ve yeniden kurma açısından vazgeçilmezdir (De Lauretis, 2007, s.206). Öznenin verili düzen ve normlar karşısında onları dönüştürme gücünü kabul etmesi Lauretis'i, verili kimlikleri ve özdeşlikleri alt üst etme düşüncesi etrafında şekillenen queer teorisine merkezine yerleştirir.

Lauretis'e göre, queer olmak, anlamın heteronormatif düzenini ve özdeşliği bozmaktır (De Lauretis, 2008, s.74). 60'lı yıllarda cinsel farka toplumsal cinsiyet açısından yaklaşıldığını belirten Lauretis, buradaki temel eğilim olarak vurgunun kadının erkekten farklılığına, toplumsal cinsiyet ikiliğine olduğunu belirtir. Böyle bir yaklaşım sosyal ilişkilere özgü başka farklılıkların mevcudiyetini ve etkilerini ihmal ettiği (De Lauretis, 1989, s.8) için Lauretis onların sınırlarını aşacak bir girişim olarak başka bir kuramı, yani queer kuramı düşünmeye başlar. Bu düşünce, iktidarın toplumsal cinsiyet ideolojisi kapsamında görünür hale gelişleri karşısında iktidarı çözenin ve yeni siyasallaşma biçimleri üretmenin başlangıcıdır (Dişçi, 2020, s.87). Cinsel fark feminizminin aksine, kültürel ve siyasal sistemin yeniden üretiminin önüne geçmek üzere queer teori, farkı özgüllüğü içinde düşünme girişimidir (De Lauretis, 1991; Dişçi, 2020, s.87). Kadınların erkeklerden farklılığının yanı sıra kadınların erkekler karşısındaki ayrınlığını imleyen cinsel fark düşüncesindeki farka eşlik eden farksızlık vurgusunu aşmak üzere beliren queer düşünce, heterojen ve sıklıkla da çelişkili farkların gerçek bağlamı içinde öznenin kurulduğuna işaret eder (De Lauretis, 1989, s.17).

Deneyimin ve Öznelliğin Eksantrik Hali

Cinsel farkın farkı kendi içinde görmediğini düşünen Lauretis'e göre, farkı düşünmek, heteroseksüel iktidar ve bilgi tekelinin dışında eksantrik söylemsel bir pozisyon almaktır. Tuhaf, acayip, alışıldık olmayan gibi anlamlara gelen eksantrik kavramı, merkezi olanla eşgüdüm içinde olmayı karşılar. Bu bakımdan hizayı bozan, tuhaf ve acayip gibi anlamlara gelen queer nosyonuna dayanan pozisyonu kurar. Bu konum heteroseksüelliğin sosyokültürel kuruluşunu aşan bir bakış açısı gerektirir. Kadınlar ve erkekler arasındaki farkı üreten şeyin cinsiyet değil toplumsal cinsiyet olduğunu düşünen Lauretis, bu sebeple cinselliğin heteroseksüel kuruluşuna dikkat çeker. Heteroseksüelliği bir kurum olarak gören Lauretis'e göre, kadın ve erkek arasındaki cinsel fark heteroseksüelliği ifade eder (De Lauretis, 2007, s.165). Kültürel ve sosyal yapının normlarıyla birlikte var olan heteroseksüellik bütün diğer mekanizmalarla üst üste binmiş haldedir. Sosyal öznenin heteroseksüel sosyal sözleşmeyle üretildiğine işaret eder. Kadın ve erkek biçimindeki karşıtlık içinde konumlanan farklılık sosyal ve kültürel uzam açısından kurucudur (De Lauretis, 2007, s.167). Konumların her birinin aynı zamanda güç uzamı olduğunu düşünen Lauretis'e göre, sosyal alandaki konumlar çoğuldur. Her konum birbiriyle bağlantılı olduğundan söylem ve sosyal pratikler de bağlantılıdır. Sosyal uzam, farklı konumlardan güçlü olanın güçsüzü tahakküm altına aldığı bir alan olmaktan ziyade, değişken iktidar ilişkilerinin ve direniş noktalarının bir karışımıdır (De Lauretis, 2007, s.167). Var olan söylemsel ve sosyal alanları queer siyaset açısından kalkış noktası yapan Lauretis açısından karşı pratikler ve yeni bir arada yaşama pratikleri verili olanın marjinlerinde, hegemonik söylemlerin kıyısında, kurumların çatlaklarında kurulur (De Lauretis, 2008, s.140). İşte bu bakış açısı Lauretis için yeni özne tipinin başlangıcıdır. İkili karşıtlıklar üzerinden işleyen toplumsal sembolizmi, bu sistemde işlemeyi her zaman sürdüren toplumsal cinsiyet sistemini yerinden etmek amacıyla dışı cinsiyetin geleneksel imgelerini taklit etmeyi öneren cinsel fark feminizminden kopuştur.

Bedenlerin sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş rollerini ifade eden toplumsal cinsiyetli özne teorisi toplumsal cinsiyet ideolojisinin bir parçası ve yansımasıdır. Bu ideoloji bütün bedenleri etkiler. Fakat bedenlerin farklı özellikleri farklı toplumsal cinsiyet deneyimine işaret eder. Toplumsal cinsiyet deneyimi açısından teninin rengi siyah olan bir adam ile beyaz bir kadının konumu arasında çok bir fark görmeyen Lauretis, ırk deneyiminin toplumsal cinsiyet deneyimini değiştirdiğine dikkat çeker. Rengi siyah adam siyah kadın karşısında üstün konumdayken beyaz erkek karşısında aşağıdadır. Beyaz kadın ise siyah kadından rengi sebebiyle

yukarıda bulunurken beyaz erkeğin aşağısındadır. Siyah bir kadın hem siyah adamın hem de beyaz bir kadının gerisinde görülür. Buradan hareketle farklı bedenlerin farklı deneyimlerinin farklı toplumsal cinsiyet deneyimlerine işaret ettiği söylenebilir.

Deneyimlerin ve deneyimleri deneyleyen öznelerin çeşitliliği Lauretis'in özne kavrayışını etkiler. Ona göre, özne, heterojen bir karakterde olup çoğul bir kuruluştur (De Lauretis, 1988, s.8). Aynı anda bir kişinin siyah bir kadın, siyah bir lezbiyen ve siyah bir feminist olabilmesi toplumsal cinsiyeti Lauretis'in öznellik deneyiminin temel noktalarından biri olarak koyutlamasına olanak tanır (De Lauretis, 2007, s.171). Sosyal değerleri ve sembolik sistemleri haritalandıran öznellik, hâkim sistem karşısında başka bir argüman oluşturur. Argüman oluşturmak bir karşılaşma, mücadeledir. "Kişisel olan politiktir" önermesi Lauretis'in işaret ettiği öznellik içindeki haritalandırmanın bir örneğidir (De Lauretis, 1984, s.3). Argüman oluşturmanın yanı sıra genel olarak öznelliği deneyim ile birlikte düşünerek kapsamını genişleten Lauretis, deneyim kavramıyla tekrar eden keşifler, sergilemeler, etkiler veya birikimle yetenek ve kapasitelerin elde edilmesini kastetmez. Bütün sosyal varlıklar için, öznelliğin kurulduğu bir süreç anlamında kullanır. Bu süreç aracılığıyla kişi sosyal gerçeklikte kendisini konumlandırır, maddi, ekonomik vb. ilişkileri özne olarak kavrar ve bunların bilincine varır (De Lauretis, 1984, s.159).

Verili olanın, örneğin rollerin tekrarı olmayan deneyim, yer değiştirme veya kaydırma eylemidir. Güvenli, ev, yurt olan yeri bırakma veya vazgeçme anlamına gelir. Şu an bilinen bir konumdan bilinmeyen başka bir yere doğru geçilir. Değişim, bilinmeyen ve riskli bir başka yere doğrudur. Söz konusu yerini terk etme olarak yer değiştirme bir seçim olmayıp, mevcut konumda yaşanmadığı için gerçekleşir (De Lauretis, 1984, s.174-5; 1988, s.12). Söz konusu yer değişimi aynı zamanda kendinden çıkma hareketidir. Bedenler, söylemler, kimlikler ve metalar arası sınırların haritasını tekrar çizmektir (De Lauretis, 2007, s.175). Evden, aileden, kendinden vb. çıkma olarak yer değişimi belirlenimlerin içinde ve dışında bir bakış noktası gerektirir. Bu noktayı eksantrik bir bakış noktası olarak tanımlayan Lauretis'e göre, ancak bu bakış açısıyla öznenin hareket ve yerinden çıkma kapasitesi güçlenir.

Sürekli sınır geçme olarak yer değiştirme hareketi veya deneyim ile birlikte tuhaf bir yerde konumlanan, yani eksantrik hâle gelen özne çoğul, istikrarsız, tarihsel açıdan süreksiz bir nitelik sergiler. Batı düşünce tarihinde genellikle akla indirgenen bedenle anlam kazanan, eril öznenin bu bakımdan ayrılan Lauretis'in öznesi, değişen kişilerarası ve siyasal bağlamlarla ilişki içinde olup bir mücadelenin ürünüdür (De Lauretis, 1988, s.12). Öznenin toplumsal alandaki

indirgemelere maruz kalan varlığını yeniden keşfetmesi ya da öznelliğin kuruluş sürecini karşılayan deneyim, kendinin ve dış dünyanın etkileşimlerinden kaynaklanan anlam etkileri, konumlanmalar, birlikler ve kavrayışlar kompleksidir (De Lauretis, 1987, s.18). Deneyimlerle kurulan anlam etkileri bireyin sosyal gerçeklikle bütünleşmeye başlamasıyla birlikte sürekli olarak yeniden yapılır. Toplumsal cinsiyet de bir deneyimdir ve farklı bedenleri farklı şekilde üretir. “Toplumsal cinsiyet deneyimi, anlam etkileri ve öz-temsiller, kadın ve erkeklerin üretimine adanmış sosyokültürel pratikler, söylemler ve kurumlar öznedede üretilir” (De Lauretis, 1987, s.19). Bu üretimle şekillenen öznellik, kişinin dünyayla etkileşimde bulunacağı sabit bir kalkış veya hareket noktası olmayıp dünyayla etkileşimin etkisi olarak, devam eden bir inşadır (De Lauretis, 1984, s.159).

Temsil alanından temsil dışı alana geçiş olarak öznellik deneyimi, mevcut gerçeklikte duyulur olmayan ama mevcudiyetten veya temsilden anlaşılır olana doğru hareket etmektir (De Lauretis, 1987, s.26). Toplumsal cinsiyet bir temsildir. Varlığı belirli bir olma biçimine indirgemesi sebebiyle gerilim üretir:

Gerçekliğinin statü ve dereceleri, söylem ve temsillerin sosyal hiyerarşisine göre değişir... toplumsal cinsiyet, sosyal ve ideolojik kodlamaya tabi bir temsildir. Temsil edilen ve edilmeyen iki alan birlikte ve çelişki içinde var olur. Aralarındaki ilişki entegrasyon ilişkisinden ziyade çelişkinin, çokluğun ve heteronominin getirdiği gerilimli bir ilişkidir (De Lauretis, 1987, s.26).

Bu gerilimden türeyen feminizmin öznesi, idealize edilmiş temsil (kadın) ve gerçek deneyim (kadınlar) arasındaki gerilimi dile getirir. Batılı temsil sahnesinde hem nesne pozisyonunda olan hem de yoklukla işaretlenen kadının paradoksal konumu görünüşte çelişki diye düşünülen şeyin gerçek bir çelişki olduğunu gösterir (De Lauretis, 1987, s.113). Bu çelişkiyi somutlaştıran, temsilin hem içinde hem dışında konumlanan feminizmin öznesi temsilin aynı anda her iki yerindedir.

Temsil edilen ve edilmeyen iki alana dayanması sebebiyle toplumsal cinsiyet bağlamında iktidarın üretici niteliği somutlaşır. Mevcut sosyal ilişkiler tarafından bastırılanların pozitif göreceli iktidarına vurgu yapan Lauretis, toplumsal cinsiyetin gündelik yaşamda sosyal ilişkileri üretirken failer tarafından yeniden üretildiğini düşünür. Bu nedenle oradaki herhangi bir değişikliğin toplumsal cinsiyetli sosyal ilişkilerde, farklı cinsiyetler arası bir eşitliğe doğru değişiklikle sonuçlanabileceğini belirtir (De Lauretis, 1987, s.18). Söylemsel bir inşa olan

toplumsal cinsiyet hem ideoloji tarafından sınırlanan hem de yaratıcılık yeteneği olan sosyal bir öznellikte ve beden deneyiminde kökleşir. "Hegemonik söylem tarafından kullanıma sunulan konumlar arasındaki... ideolojik temsil olarak toplumsal cinsiyetin içine ve dışına hareket" etmek, pratikleri değiştirmek mümkündür. Bu hareketler eksantrik pratikler olarak konumları kurumların çatlaklarında, karşı-pratiklerde ve yeni ortaklık formlarında yeniden kurar (White, 2007, s.7). Batıda kurgusal bir inşa, farktan arınmış bir öz olarak kavranan kadın, erkek'ten başkası olmakla birlikte homojen bir uzamdır. Hegemonik Kadın temsili karşısında kadınlar ise gerçek tarihsel varlıklardır. Onların söylemsel formasyonların dışında tanımlanmadığını belirten Lauretis'e göre, kadınların maddi var oluşu kesindir. Tarihsel özneler olarak kadınlar ve hegemonik söylem tarafından üretilen kadın nosyonu arasındaki ilişki bir denklik ilişkisi olmadığı gibi kimlik/özdeşlik veya imleme ilişkisi de değildir. Birbirlerine ne özdeşirler ne de birbirlerini imlerler. Söylemsel bir inşa olan kadın ile gerçek tarihsel varlık olarak kadınlar arasındaki ilişki sembolik ve keyfidir (De Lauretis, 1984, s.6). Keyfi olduğu için de bu ilişki, norma tuhaf gelen, yani eksantrik pratiklerle değiştirilebilir.

Eksantrik pratikleri gerçekleştiren faili eksantrik özne olarak adlandıran Lauretis'e göre eksantrik özne, bedenleri hizaya sokan yapıların yorumlanması ve onlarla mücadele süreci içinde kurulur. Bu süreçte bir tür çevirme işlemi yapan fail, verili çeviriyi bozar ve yeniden çevirir (De Lauretis, 2007, s.77). Özneleşme ve tabiiyet koşullarını aşan eksantrik fail toplumu, tarihi ve kültürü yeni bir şekilde kavrayarak kendini baştan yazar: "Söylemsel kurulumunu aşan özne, sadece olmadığı şeyi bildiğimiz bir öznedir" (De Lauretis, 2007, s.78). Heteroseksüel matrisle eşgüdüm içinde olmadığından kadınlık ve erkeklik pozisyonları arasında bölünmez. Farkın birkaç eksenini boyunca çoklu bir şekilde organize olur. Kurucu parçası olarak öne çıkan bir unsur hep diğer parçaları içerir. Bu sebeple hareket ve sosyal sorumluluk kapasitesi yüksek bir faildir (De Lauretis, 2007, s.174). Toplumsal cinsiyete dışsal olmayan eksantrik özne, öz-eleştirel, mesafeli ve ironiktir (De Lauretis, 2007, s.219).

Toplumsal cinsiyet ideolojisinin hem içinde hem dışında olan özneyi bu konumlanışı ve deneyimleri sebebiyle eksantrik olarak nitelendiren Lauretis açısından eksantrik özne, toplumsal cinsiyet teknolojilerinin virüslerinden ve işlemeyişinden belirir (Cerculle/Duroux, 2009, s.140). Kimlikçi/özdeşlikçi hegemonik formların marjinlerine, kenar boşluklarına, yani sınıra doğru harekete dayanan eksantrik özne deneyimini kuran şey, bu pratikle birlikte ona eşlik eden bakış açısındaki ve kavramsal değerlendirmedeki yer değişimi hareketidir. Eksantrik özne hem mücadele hem yorum sürecinde kendiliğinden yeniden yaratılması etrafında kurulur

(Cerculle/Duroux, 2009, s.140). Lauretis'in siyasal ve kişisel yer değiştirme pratiklerinden gelmesini beklediği bir pozisyon olan eksantrik özne konumu sınırdadır. Sosyal varlık olarak insan, toplumsal formasyonların ve kişinin kendi tarihinin kesişiminde kurulur. Öznenin ve kodların geçici bir karşılaşmasıdır. Anlam kodlar ve sosyal formasyonlar tarafından belirlenmesine rağmen birey, kişisel-öznel deneyiminde anlamı yeniden işler ve inşa eder (De Lauretis, 1984, s.14). Eksantrik özne olarak Lauretis'in öne çıkardığı lezbiyen figürü, normun hem içinde hem dışında olan paradoksal konumlanışın, gerçeğin çelişkisinin ve geriliminin bilincidir. Heteroseksüel kuruma eksantrik bir konumdan bilginin ve toplumsal uzamın yeniden kavramsallaştırmasını yapan pratiğin öznesidir (De Lauretis, 2007, s.80). Kadınları baskılayan sosyal ve ekonomik kurumlara ve ideolojik aparatlara karşı mücadelede heteroseksüel sözleşmenin reddi olan lezbiyenlik "yeni bir topluluk, tarih ve kültür kavrayışında kendinin yeniden yazımı, mücadele ve yorumlama sürecinden oluşur... Sosyal alanı şekillendiren deneyimsel ve kavramsal bir uzamdır. Olumlanması gerekip çözümlenmesi zorunlu olmayan çelişkiler alanıdır. 'Ben, senin gibiyim' derken diğer yandan da 'ben, farklıyım' diye kabul eder" (De Lauretis, 2007, s.181).

Sonuç

Lauretis açısından onun queer düşünceye varmasında belirleyici olan cinsel fark fikri, lezbiyenliği görmediği gibi genel olarak feminist düşünceyi hâkim cinsiyet zıtlığıyla sınırlar. Bu sınırlama öznenin çoğulluğunu ve deneyimlerinin özgüllüğünü temsil etmeyi engeller. Bu nedenle iki bölümden oluşan ve ilk kısmında Lauretis'in cinsel fark düşüncesine bakış açısını ele alan bu çalışma, ikinci kısımda söz konusu düşünceden queer düşünceye geçişte Lauretis'in işaret ettiği eksantrik özne ve deneyim nosyonlarına odaklandı. Lauretis'in düşüncesinde, farklı ilişki ve deneyimlerin kesişimindeki eksantrik öznenin verili olanın sınırlarında, çatlaklarda gelişip serpilen "özgöl" bir varlık olmasından hareketle "kadın" siyaseti yerine "fark" siyasetini formüle etmeye izin verdiğine dikkat çekti. Eksantrik özne nosyonu, bireylerin verili düzeni ve normları dönüştürme gücünü kabul eder. Bu kabul Lauretis'i verili kimliklerin alt üst edilmesi etrafında şekillenen queer teorinin kökenine yerleştirir.

Queer teorinin öncüllerinden olan Lauretis'in düşüncesinde eksantrik bir öznellik deneyimi, heteroseksüel kurama nispetle eksantrik bir pozisyon tarafından sosyal ilişkileri ve tanınma koşullarını yeniden ifade etmeye izin veren bir pratiktir. Lauretis'in eksantrik özne

örneği olarak öne çıkardığı lezbiyenin kendini kurma pratiği verili düzenlemelere meydan okuması ve onlarda çatlaklar yaratması, onlar karşısında eksantrik kalması sebebiyle queerleşmeyle kesişir. Lezbiyen figürü çerçevesinde eksantrik bir deneyimi aykırı bir pratik olarak düşünmek mümkündür. Eksantrik öznel olarak lezbiyenlik “deneyimin ve dilin kesişmesinde, yazma, düşünme, hissetme, arzulamanın bilincinde yaşanır, temsilin çatlaklarında, patronların mülkiyet kelimeleriyle doldurmayı başaramadıkları aralıklarda yaşanır” (De Lauretis, 1989, s.46). Toplumsal cinsiyeti aşmanın yanı sıra lezbiyen, bedeni farklı biçimde yeniden yaratır. Kendi-aynısıyla ilişki üzerine kurulan lezbiyenin bu aynılığının onu homoseksüel yapmaya yetmediğine işaret eden Lauretis, homo kelimesinin Latince erkek anlamına geldiğini belirtir (2007, s.49). Kelimenin bu kapsamı, lezbiyen ve hatta gey seksüelliğinin homoseksüellikten farklılaşmasına neden olur. Zira homoseksüellik, cinsel farksızlık terimi olarak görünür olur. Bu farksızlığı bozan lezbiyen beden hem terimi hem de pratiği yeniden kurar (Dişci, 2020, s.106). Eksantrik konumu sayesinde toplumsal uzamı yeniden kavramsallaştırır ve onu kurmaya çalışan temsillere karşı mücadele vererek temsilleri istikrarsızlaştırır. Sonuç olarak, söz konusu normları, cinsiyet tahakkümünün sınırlarını istikrarsızlaştıran eksantrik deneyimlerin eksantrik öznesi, kurumların düz mantığına uymadığı için queer bir konum işgal ederken mücadelesi de queer siyaseti kurar.

ORCID ID

ZELİHA DIŞCI

<https://orcid.org/0000-0001-5650-680X>

Declaration of Conflicting Interests

The author declared that there were no conflicts of interest with respect to the authorship or the publication of this article.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar bu makalenin yazarlık veya yayımlanmasına ilişkin olarak hiçbir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Cerculle, M., & Duroux, F., (2009). 'A Plusieurs Voix' Autour De Teresa De Lauratis. *La Decouverte*, 57(1), 138-154.
- De Lauretis, T. (1984). *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema*. London and Bassinstoke: The Macmillan Press.
- De Lauretis, T. (1987). *Technologies of Gender*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- De Lauretis, T., (1988). Displacing Hegemonic Discourses: Reflections on Feminist Theory in the 1980's. *Inscriptions*, 3(4), (<http://culturalstudies.ucsc.edu/inscriptions/volume-34/teresa-de-lauretis/>).
- De Lauretis, T. (1989). *Differenza e Indifferenza Sessuale*. Firenze: Estro Editrice.
- De Lauretis, T., (1991). Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities: An Introduction. *Special Issue of Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 3(2), iii-xviii.
- De Lauretis, T. (2007). *Figures of Resistance*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- De Lauretis, T. (2008). *Freud's Drive: Psychoanalysis, Literature and Film*. New York: Palgrave Macmillan Press.
- Dişci, Z. (2020). *İktidar ve Sapma: Teresa De Lauretis'in Toplumsal Cinsiyet Teorisi*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Doan, L. P., (2015). Cinsiyetlendirilmiş Alanların Tahakkümü: İkili Cinsiyet Sisteminin Ötesinden Yansımalar. *Queer Temaşa* (L. S. Darıcıoğlu, Der.). İstanbul: Sel Yayıncılık. 147-173.
- Irigaray, L. (2006). *Ben Sen Biz* (S. Büyükdüvenci ve N. Tural, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Jagose, A. (1996). *Queer Theory: An Introduction*. New York: New York University Press.
- White, P. (2007). Introduction: Thinking Feminist. *Figures of Resistance*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.